

*Младен Лишанин**

Институт за политичке студије, Београд

РЕАЛИСТИЧКИ ПРИСТУПИ ТЕОРИЈСКОМ ПРОМИШЉАЊУ СПОЉНЕ И БЕЗБЕДНОСНЕ ПОЛИТИКЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ**

Сажетак

Намера аутора је да истражи правце и могућности реалистичког проучавања спољне и безбедносне политике Европске уније. У истраживању се полази од чињенице да су европске студије у целини, па и студије европске безбедности посебно, углавном остајале изван фокуса реалистичке теорије. Истражују се, у том смислу, спорадични покушаји реалистичког захватања ове тематике, уз стављање нагласка на разлику између различитих школа у оквиру реалистичке теорије. Нуди се класификација реалистичких приступа, која подразумева класични, структурални и неокласични реализам, при чему се последња два јављају у офанзивном и дефанзивном виду. Тврди се да ће, у зависности од прихватања једног од трију приступа, бити произведена квалитативно различита тумачења и претпоставке о положају Европске уније као актера у међународном систему, као и о њеној спољној и безбедносној политици. Снажни државни актери попут Немачке, Француске или Сједињених Америчких Држава биће, тако, посматрани на различите начине у оквиру различитих приступа: као партнери, ривали или противници.

* Истраживач сарадник

** Овај чланак је настао у оквиру рада на пројекту бр. 179009, „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Истовремено, опредељивање за један од реалистичких приступа произвешће и различите предикције о преовлађујућим међународним стратегијама: уравнотежавању или сврставању уз јачег, као конкурентским концепцијама. Закључак о компатибилности реалистичких приступа са европском спољном и безбедносном политиком као аналитичким тереном јесте да ће потреба за теоријским промишљањем нарастајућих унутрашњих и спољних проблема Европске уније отворити нове и веће просторе за анализу ове врсте.

Кључне речи: реализам, неореализам, неокласични реализам, спољна и безбедносна политика европске уније, међународни односи.

Европске студије, у контексту у коме се односе на теоријско и практично изучавање процеса европских интеграција након Другог светског рата, могу се, добрим делом, оправдано сматрати једном од поддисциплина науке о међународним односима. Истовремено, област европских интеграција заузима једно од централних места у емпиријској стварности међународних односа.¹⁾ Чини се парадоксалним, у том смислу, то што је најраспрострањенији теоријски приступ у оквиру науке о међународним односима – реализам – најмање примењиван у области европских студија.

Узроци оваквог стања су, разуме се, многоструки. Најпре, у научним истраживањима европских интеграција, деценијама су доминирали „ужи“ приступи, конструисани непосредно за потребе своје области истраживања – попут (нео)функционализма или тзв. међувладине теорије – либералне варијанте интерговернментализма.²⁾ Тиме је био сужен академски простор за велике, опште и поопштиве теорије међународних односа, што реализам несумњиво јесте. Са друге стране, сама природа Европске уније као политичког пројекта, често је перципирана као радикално другачија од свих раније познатих међународних феномена. Замишљена као инструмент превазилажења политике силе (која се, према овом схватању, налази у самој сржи најважнијих реалистичких теоријских

1) Ben Tonra and Thomas Christiansen (eds.), *Rethinking European Union Foreign Policy*, Manchester University Press, Manchester-New York [NY], 2004.

2) Дејана Вукчевић, *Европска унија као стратешки актер: Теорија и пракса безбедносне и одбрамбене политике*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 15-38; такође и John McCormick: *The European Union – Politics and Policies*, Westview Press, Boulder [CO], 2008, pp. 19-25.

концепата), Европска унија је по дефиницији инкомпатибилна са категоријално-појмовним апаратом који нуди реализам, и као таква потпуно неприкладна да буде предмет истраживања која се руководе овом теоријом – „мекши“ приступи, попут различитих облика социјалног конструктивизма, сматрају се далеко прикладнијим теоријским оквиром. Постхладноратовски период донео је, тврди се, драматичне промене у природи међународних односа, а Европска унија представља симбол тог новог доба. Моћ која стоји на располагању Европској унији није (само) војна, већ „нормативна“, и углавном не почива на сили оружја, већ на вредностима. Отуда и теоријски концепти, попут реализма, који су у претходним деценијама били доминантни, губе на значају и постају, у крајњој линији, застарели до неупотребљивости:

Поред реалистичког хладноратовског модела моћи који нуде Сједињене Државе, сада имамо либералну европску суперсилу која представља супарнички скуп вредности, адекватнијих потребама и стварностима постмодерног међународног система. Стари америчко-совјетски биполарни систем замењен је новим америчко-европским системом, у коме Американци и Европљани промовишу засебне вредности, нуде конкурентске погледе на међународне проблеме и примењују различите приступе у решавању ових проблема.³⁾

Мада снажно илуструје наведену перспективу, овај цитат отвара бројна и контроверзна питања. Да ли се Европска унија може оправдано, макар и у не-војном контексту, сматрати суперсилом? Да ли између Европске уније и њених америчких партнера заиста постоје толико радикалне разлике у схватању међународне стварности, и ако постоје, да ли се оне огледају у њиховим политикама? Да ли су карактеристике савременог међународног система тако фундаментално различите у односу на претходни период, да се он може сматрати постмодерним? Да ли је савремени међународни систем заиста биполаран? Било да је систем биполаран или не, да ли Европска унија заиста представља један од његових полова? Нека од ових питања нужно остају изван фокуса нашег истраживања, док на нека од њих одговоре покушава да да управо реалистичка теорија међународних односа.

Када је реч о примењивости реалистичке анализе на област спољне и безбедносне политике Европске уније, нужно је имати на

3) John McCormick, *The European Superpower*, Palgrave Macmillan, London, 2007, p. 12.

уму да реализам представља богату и комплексну теоријску конструкцију, чији су бројни правци – мада почивају на заједничком скупу темељних аксиома, о чему више касније – међусобно често веома различити. Стандардна класификација реалистичких приступа подразумева разликовање класичног, структуралног (неореализма) и неокласичног реализма. Ова класификација у значајној мери кореспондира са питањем нивоа анализе у међународним односима (појединац, држава, међународни систем), па се тако класични реализам у великој мери бави људском природом, неокласични реализам уводи карактеристике државног нивоа као посредујућу варијаблу, док се структурални реализам, или неореализам, фокусира готово искључиво на питања структуре међународног система. Додатна подела, у оквиру структуралног и неокласичног реализма, јесте на офанзивни и дефанзивни – у зависности од тога да ли се државе посматрају као максимизатори моћи или максимизатори безбедности.

Јасно је да све наведено упућује на чињеницу да ће успех реалистичког истраживања спољне и безбедносне политике Европске уније зависити од тога да ли је избор теоријског приступа и његових концепата адекватан истраживаним компонентама емпиријске стварности. Другим речима, питање поларности система и места Европске уније у њему по правилу ће бити истраживано применом категорија и појмова структурално-реалистичке теорије; питање карактеристика држава чланица, али и импликација институционалних капацитета саме Уније на њену спољну политику изискиваће приступ неокласичног реализма;⁴⁾ питања „државништва“ (*statesmanship*)⁵⁾ биће захватана инструментима класичног реализма. Такође, сложени и вишезначни односи реализма са другим, конкурентским теоријама, приступима и школама мишљења – попут теорије међувладиних односа или социјалног конструктивизма – сведоче о значају и примењивости реалистичке теорије у области истраживања спољне и безбедносне политике Европске уније.

Према Шмиту (Schmidt) и Дану (Dunne), кључни елементи реалистичке теорије су државоцентричност (будући да се држава сматра централним и најважнијим актером у међународним одно-

4) Zachary Selden, “Power is Always in Fashion: State-Centric Realism and the European Security and Defence Policy”, *Journal of Common Market Studies*, 48(2), 2010, pp. 397-416.

5) Sten Rynning, “Realism and the Common Security and Defence Policy”, *Journal of Common Market Studies*, 49(1), 2010, p. 30.

сима), опстанак (као највиши циљ држава у међународној политици) и самопомоћ (будући да се у оквиру анархичне структуре међународних односа, услед одсуства врховне власти задужене за то, безбедност може остварити једино ослањањем на сопствене капацитете).⁶⁾ Препознајући, такође, бројне верзије реалистичке теорије, Роберт Џервис (Robert Jervis) истиче две њихове заједничке одлике: позицију држава као кључних актера и њихову тенденцију да се примарно концентришу на сопствену безбедност.⁷⁾

Постојање раније поменуте разлике између офанзивног и дефанзивног реализма ваља непрестано имати у виду, будући да се крајњи теоријски налази и тумачења могу драматично разликовати у зависности од прихватања једног од ових двају приступа. Ово сведочи о еластичности реалистичког приступа проучавању међународних односа, што је својство које се реализму одриче од стране великог броја критичара. Реализам се, наиме, оптужује за ригидност, али онда када покаже тенденцију да апсорбује концептуалне утицаје других приступа, те ублажи своју аксиоматску ригидност, бива оспораван због напуштања сопственог теоријског језгра.⁸⁾

1. КЛАСИЧНИ РЕАЛИЗАМ И СПОЉНА И БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Као први и најстарији правац у оквиру реалистичке теорије међународних односа, класични реализам неретко измиче пажњи савремених проучавалаца међународне теорије и политичке праксе. Понекад називан и „реализмом људске природе“, он је дубоко укореван у антрополошком песимизму, сматрајући да прибегавање држава конфликтној/компетитивној – насупрот кооперативној – политици потиче од урођене људске склоности према стицању и увећавању моћи на рачун других, а у циљу остваривања сопствених циљева и интереса.⁹⁾

6) Brian C. Schmidt and Tim Dunne, “Realism”, in: John Baylis *et al.* (eds.): *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations (4th e.)*, Oxford University Press, Oxford, 2008, pp. 100-103.

7) Robert Jervis, “Realism in the Study of World Politics”, *International Organization*, 52(4), Autumn 1998, pp. 980-984.

8) Jeffrey W. Legro and Andrew Moravcsik, “Is Anybody Still a Realist?”, *International Security*, 24(2), Fall 1999, pp. 5-55.

9) Mladen Lišanin: “International Security: The Explanatory Potential of Realist Theory”, in: International Scientific Conference ‘Archibald Reiss Days’, Belgrade, March 10-11,

На начелном нивоу, управо поменути антрополошки песимизам представља претњу аналитичком „сусрету“ класичног реализма и феномена европских интеграција, па тако и на равни спољне и безбедносне политике. Наиме, дух политичког оптимизма, инхерентан европском пројекту, јесте, *prima facie*, инкомпатибилан суморној слици међународне стварности која се приписује реализму. Како ће се видети, проток времена и суочавање са унутрашњим и спољним политичким изазовима, донекле су променили ову перцепцију и отворили простор за реалистичко (и реалистично) преиспитивање спољне и безбедносне политике Европске уније, иако још увек у рудиментарном облику. Како је нарастала могућност реалистичке анализе у овој области, међутим, тако је класични реализам јачао сопствене аналитичке капацитете – никада их, међутим, не остварујући до краја.

Насупрот постмодерним тумачењима која долазе из делова неолиберално-институционалистичких или социјално-конструктивистичких теоријских корпуса, класични реализам види Заједничку безбедносну и одбрамбену политику као случај политике силе, али укоренењен у традицијама европске дипломатије и државништва. Код политике, реч је о моћи, али моћ има значење и не може се разумевати изван њега.¹⁰⁾

Целокупна европска историја, укључујући и њен савремени тренутак, из ове визуре се посматра као део традиционалног система европске дипломатије, који почива на сувереним државама као покретачима и главним актерима спољнополитичких односа – на континенту али и шире.¹¹⁾ Ваља се подсетити да је један од теоријских представника овог правца био и Рејмон Арон (Raymond Aron), један од идеолога француске спољне политике из доба зачетка спољнополитичке и безбедносне сарадње европских нација.

Будући да класични реализам заступа античку врлину разбо-ритости, он заправо позива на опрез према „либералном набоју“ инхерентном пројекту Заједничке безбедносне и одбрамбене политике Европске уније. Она (ЕУ), у том смислу, треба да тражи и штити своје место у трансатлантским односима, оснажујући исто-

Thematic Conference Proceedings of International Significance (edited by Dragana Kolarić et al.), Academy of Criminalistics and Police Studies, Belgrade, 2016, p. 529.

10) *Sten Rynning*, “Realism and the Common Security and Defence Policy”, наведено дело, p. 25.

11) Видети: Жорж-Анри Суту, *Неизвестан савез: историја Европске заједнице*, Слио, Београд, 2001.

времено улогу националних држава као спољнополитичких и безбедносних актера. Према Ринингу (Rynning),

Класични реализам види ЗБОП као резултат промена које су европским националним државама наметнуле европска историја, политички избори и глобални процеси. ЗБОП одражава урушавање политичке моћи унутар Европе и као таква представља средство створено ради суочавања са унутрашњим слабостима, а не спољашњом моћи.¹²⁾

2. СТРУКТУРАЛНИ РЕАЛИЗАМ И СПОЉНА И БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

У потпуности усмерен на питања структуре међународног система (одређене, у класичном тексту Кенета Волца (Kenneth N. Waltz), тројако: преко принципа уређења [анархија], спецификације функција јединица – државâ, те расподелом способности међу јединицама [поларност]),¹³⁾ структурални реализам се готово искључиво бави политиком великих сила, и то у мери у којој оне представљају полове међународног система. Из Волцовог схватања структуре исходе и дистинктивне претпоставке о облицима и могућностима међународних интеграција, засноване на концептима социјализације и конкуренције.¹⁴⁾ Питање које се налази у самој сржи структурално-реалистичке теорије (иначе, најзаступљенијег правца реализма у последњих неколико деценија) јесте питање еквилибријума, које се јавља у виду концепта равнотеже снага.

Овде долазе до изражаја крупне разлике између представника офанзивне и дефанзивне школе реалистичког мишљења. Наиме, претпоставка оригиналне – Волцове – верзије јесте недвојбено дефанзивна: државе ће тежити стицању само оне количине моћи која им је неопходна ради очувања безбедности. Исто тако, у случају да једна велика сила прети да угрози стабилност и равнотежу систе-

12) Sten Rynning, "Realism and the Common Security and Defence Policy", наведено дело, р. 32.

13) Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics, Addison-Wesley, Reading [MA], 1979.*

14) Младен Лишанин, „Идентитет и интеграције: конструктивистичко-неореалистичка дебата“, у зборнику: *Национални идентитет и међународне интеграције* (приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2015, стр. 201-202.

ма, остале ће, претпоставља се, формирати балансирајућу коалицију ради очувања равнотеже снага.

Офанзивно крило структурално-реалистичке теорије, чији је главни представник Џон Миршајмер (John J. Mearsheimer), почива на сасвим различитим претпоставкама. Из ове перспективе, државе су „максимизатори моћи“, што значи да ће учинити готово све како би се домогле што веће могуће количине моћи, уз хегемонију као крајњи циљ. У стратегије одвраћања агресора, поред балансирања, спада и „пребацивање одговорности“ (*buck-passing*), које Миршајмер види као главну алтернативу:

Онај ко пребацује одговорност настоји да наведе другу државу да поднесе терет одвраћања или могуће борбе са агресором, док он остаје по страни. Онај ко пребацује одговорност у потпуности препознаје потребу да се агресор спречи да увећа свој удео у светској моћи, али тражи неку другу државу, којој тај агресор прети, да обави тежак задатак.¹⁵⁾

Концепт „сврставања уз јачег“ (*bandwagoning*), који подразумева да ће велике силе, уместо балансирања, стварати коалицију са претећом силом у нади да ће очувати сопствену безбедност и/или поделити евентуални плен, Миршајмер одбацује као стратегију слабих, која илуструје Тукидидову максиму да „моћни чине оно што могу а слаби трпе оно што морају“.

Офанзивна и дефанзивна школа структуралног реализма, кроз своје гласноговорнике Миршајмера и Волца, имале су, међутим, сличан поглед на питање безбедности Европске заједнице/уније након Хладног рата. Заправо, биле су сагласне у томе што Европску унију уопште нису видели као актера; уместо тога, њихове анализе и предикције односиле су се на ниво држава чланица, и то – у складу са неореалистичким принципима – на оне државе које су се могле сматрати великим силама: пре свега Немачку, Француску и Велику Британију.¹⁶⁾

15) John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York – London, 2003, pp. 157-162.

16) John J. Mearsheimer, “Back to the future: instability in Europe after the Cold War”, *International Security* 15(1), Summer 1990, pp. 5-56; Kenneth N. Waltz.: “The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, 18(2), Fall 1993, pp. 44-79. Видети и одговор Стенлија Хофмана (Stanley Hoffman) и других аутора на Миршајмеров чланак: Stanley Hoffman *et al.*: “Back to the Future, Part II: International Relations Theory and Post-Cold War Europe”, *International Security*, 15(2), Fall 1990, pp. 191-199.

Неореалистички фокус на системски ниво, уз државе као централне и релативно себичне актере, учинио је да Европска унија, услед дубине и ширине међудржавне сарадње, у очима ове теорије делује као аномалија.¹⁷⁾ Међутим, теоријска разноврсност унутар реализма уопште, а структуралног реализма посебно, има вишеструке импликације на реалистичко разумевање спољне и безбедносне политике Европске уније.

Један правац развоја неореалистичког разумевања овог проблема јесте онај у коме се развој ЗБОП посматра као средство у равнотежавања америчког утицаја у међународној политици.¹⁸⁾ Према овом схватању,

Ова сарадња европских држава смањује њихово ослањање на САД и повећава њихову способност да пројектују своју моћ изван својих граница. Међутим, ово удруживање моћи као резултат структуралних промена мора бити узрочно повезано са системском концентрацијом моћи. Другим речима, државе се не би одлучиле на ову акцију да САД нису биле тако моћне.¹⁹⁾

Имајући у виду размере америчке војно-политичке надмоћи, ово балансирање се одвија „тихо и опрезно“ (Бери Поузен – Barry R. Posen), некада и употребом „меких“ а не нужно војно-политичких инструмената: тиме се објашњава наизглед неуспешна, неефикасна и неефективна интеграција у области одбране и безбедности.²⁰⁾

Други вид структурално-реалистичке анализе има за крајњи исход потпуно другачији поглед на питање европско-америчких односа. Овај правац се ослања на (неокласични!) концепт равнотеже претњи, у коме географска близина претеће силе представља један од кључних фактора међународно-политичких калкулација државе. Сједињене Државе се, тако, посматрају као удаљена и добронамерна сила, насупрот, на пример, Руској Федерацији. У том

17) Simon Collard-Wexler, "Integration Under Anarchy: Neorealism and the European Union", *European Journal of International Relations*, 12(3), 2006, p. 402.

18) Barry R. Posen, "European Union Security and Defense Policy: Response to Unipolarity?", *Security Studies*, 15(2), 2006: pp. 149-186; Rynning, "Realism and the Common Security and Defence Policy", наведено дело, pp. 25-27, p. 37.

19) Дејана Вукчевић, „Безбедносна политика ЕУ у савременој теорији међународних односа“, *Српска политичка мисао*, 27(1), 2010, стр. 76.

20) Dirk Peters, *Constrained Balancing: European Union Security Policy*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010.

смислу, ЗБОП се види као средство за подстицање Сједињених Америчких Држава на активно присуство у европским регионалним безбедносним оквирима.²¹⁾

Трећа могућност јесте прихватање офанзивно-реалистичког приступа, који ставља нагласак на историјску успешност офанзивних стратегија, наглашавајући истовремено географску удаљеност Сједињених Држава – услед чега је њихова улога, и поред супериорности у војној моћи, нужно ограничена. У том контексту се једна европска држава истиче као потенцијални хегемон: реч је о Немачкој, а сврха ЗБОП је балансирање немачких претензија на регионалну хегемонију.²²⁾

Може се рећи да ове различитости истовремено сведоче о теоријском богатству структуралног реализма, као и о његовој немогућности да пронађе кохерентан правац деловања. Напредак на овом плану отворио би могућности постављања заокруженог истраживачког програма а теоријске предикције овог приступа учинио можда скромније формулисаним, али поузданијим. С друге стране, док год отвара могућности за квалитетну унутар-парадигматску дебату, тестирајући своје претпоставке на терену безбедносне и спољнополитичке стварности, структурални реализам ће остати најчешће и најшире употребљавана општа теорија међународних односа у оквиру истраживања ове материје. Ово, свакако не имплицира нужно тврдњу да структурални реализам пружа најадекватније инструменте за истраживање проблема спољне и безбедносне политике Европске уније.

3. НЕОКЛАСИЧНИ РЕАЛИЗАМ И СПОЉНА И БЕЗБЕДНОСНА ПОЛИТИКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Било би разумно очекивати да неокласични реализам, као теорија усмерена на државу као ниво анализе и њене унутрашње карактеристике (укључујући и личности политичара – отуда назив *неокласични реализам*), представља најчешће коришћен инструментаријум за истраживање проблема спољне и безбедносне поли-

21) Rynning, *loc. cit.*; Robert J. Art.: "Why Western Europe Needs the United States and NATO", *Political Science Quarterly*, 111(1), Spring 1996, pp. 1-39.

22) Исто., John J. Mearsheimer: *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York – London, 2003: pp. 393-395; Дејана Вукчевић: *loc. cit.*

тике Европске уније. Међутим, иако су истраживачки потенцијали ове теорије несумњиво велики, у досадашњој академској пракси њена употреба је више представљала изузетак него правило.

Разлог за то не може се тражити у чињеници да је реч о „нај-млађем“ правцу у оквиру реалистичке теорије, будући да је неокласични реализам доживео процват у последњим два деценијама двадесетог века, управо у време када су чињени драматични помаци на пољу европских интеграција (Јединствени европски акт 1986-1987, Мастрихтски уговор 1992-1993, Амстердамски уговор 1997-1999) и када је институционализована област спољне политике Европске уније. Као и друге велике теорије међународних односа, реализам и његове школе представљају предоминантно америчку теорију, па се део одговора на ово питање може тражити у тој чињеници: био је неопходан изванпротоколски промена како би се проблематика спољне политике Европске уније појавила „на радару“ неокласичног реализма. На почетку 21. века, ова теорија је у експанзији у европској науци о међународним односима, па се може очекивати њено „преливање“ и у област европских студија.

Један од релативно успешних покушаја примене неокласичног реализма у области Европске безбедносне и одбрамбене политике, донео је концепт „државоцентричног“ реализма Фарида Закарије (Fareed Zakaria),²³⁾ адаптиран за потребе истраживања ЕБОП.²⁴⁾ Ово схватање полази од претпостављене паралеле између унутрашње институционализације Сједињених Америчких Држава крајем деветнаестог, и Европске уније крајем двадесетог века. Наиме, тврди се да постизање извесног нивоа консолидације и институционализације власти на унутрашњем плану, нужно производи потребу за даљим, спољашњим пројектовањем сопствене моћи. То је оно што је Сједињене Државе извело на светску позорницу почетком двадесетог века, и што данас суштински мотивише Европску унију да развија сопствену спољну и безбедносну политику. Овај приступ се, надаље, може примењивати и у контексту изучавања глобалног америчко-европског супарништва.

23) Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, Princeton [NJ], 1999.

24) Zachary Selden, "Power is Always in Fashion: State-Centric Realism and the European Security and Defence Policy", наведено дело.

Допуну државоцентричном реализму Закарије и Селдена (Selden), у том смислу, може представљати неокласична теорија равнотеже интереса Рендала Швелера (Randall L. Schweller),²⁵⁾ и његови концепти разликовања *status quo* и ревизионистичких сила и стратегије „сврставања уз јачег“ (*bandwagoning*). Ваља одмах приметити да се Швелер, иако офанзивни реалиста попут Миршајмера, за разлику од њега не одређује вредносно негативно према политици „сврставања уз јачег“ – сматрајући је правилном у међународном понашању, на исти начин на који Кенет Волц посматра политику балансирања. Швелер помоћу ових концепата развија теорију равнотеже интереса, која би, примењена на наш предмет истраживања, упућивала на тежње мањих ревизионистичких држава да учествују у пројекту европске спољне и безбедносне политике ради остваривања сопствених националних интереса. Ово такође ваља посматрати у контексту претпостављеног европско-америчког ривалства; Стен Рининг као традиционалног али потенцијалног носиоца таквог пројекта види Француску.²⁶⁾

Домети унутрашње институционализације Европске уније свакако су допринели развоју стратешке намере да се развију капацитети за спољну пројекцију моћи. За разлику од случаја Сједињених Америчких Држава пре једног века, они поред намера нису обезбедили и одговарајуће услове – отуда и разлика у могућностима ефективног остваривања статуса глобалног стратешког актера између Сједињених Држава и Европске уније.²⁷⁾ Једна од вредности неокласичне реалистичке теорије је управо у томе што своје теоријске аспирације не поставља преамбициозно, чиме питање исхода одређених пројеката може да остане изван фокуса анализе, док је истраживачка пажња усмерена на међусобне утицаје и деловање посматраних варијабли.

25) Randall L Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, Columbia University Press, New York [NY], 1998.

26) Rynning, "Realism and the Common Security and Defence Policy", наведено дело, р. 33.

27) Charlotte Bretherton and John Vogler, *European Union as a Global Actor*, Routledge, Abingdon, 2006.

*
* *

Иако не представља конвенционални алат за разумевање европске спољне и безбедносне политике, реализам остаје релевантан теоријски приступ готово свим аспектима и областима међународне политике. Његова државоцентрична природа, усмереност више на конфликт а мање на сарадњу, као и инхерентна скепса по питању могућности смислене и садржајне међународне институционализације, чине га наизглед неупотребљивим у највећем броју области савремених европских студија.

Међутим, постоје различити разлози због којих то није истинско стање ствари. Неки од њих могу се тражити на страни реализма као теорије, а неки на страни спољне и безбедносне политике Европске уније, као сегмента проучаване емпиријске стварности.²⁸⁾

Када је реч о реалистичкој теорији, јасно је да је реч о комплексној, вишедимензионалној и дифузној теоријској конструкцији. Ригидни постулати на којима свака реалистичка теорија мора да почива – у мери у којој је уопште реалистичка – усмеравају истраживање стварности, али далеко од тога да то значи да је реалистички истраживачки програм у највећем броју области неспроводив. Сама ригидност темељних реалистичких постулата о којој је реч, опет, не значи да су они у апсолутном смислу нефлексибилни и непромењиви: на пример, мада реалисти по дефиницији придају примарни значај држави као актеру међународне политике, то не значи да они не препознају промене у значењу концепта државе које доноси савремено доба глобализоване светске политике.

Исто тако, реалистички фокус на конфликт и конкуренцију никако не подразумева одрицање могућности било какве међународне сарадње – напротив, према реалистима, међународна сарадња је и те како могућа, па и пожељна,²⁹⁾ али она ће се, у овој перспективи, рађати и развијати под утицајем драматично различитих фак-

28) Sebastian Rosato, *Europe United. Power Politics and the Making of European Community*, Cornell University Press, Ithaca [NY], 2010.

29) Charles L. Glaser, "Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help", *International Security*, 19(3), Winter 1994-1995: pp. 50-90; Joseph Grieco, *Cooperation among Nations. Europe, America and Non-tariff Barriers to Trade*, Cornell University Press, Ithaca [NY], 1990.

тора и детерминанти него што би то претпоставили неки други теоријски приступи.³⁰⁾

На страни спољне и безбедносне политике Европске уније, као емпиријског терена на коме би требало да делује реалистичка теорија, околности су, такође, нешто другачије него што конвенционални погледи налажу. Најпре, у самом процесу настанка и ширења Европске уније као политичкој пројекта, велику улогу играли су партикуларни политички и безбедносни интереси националних држава – што је феномен очигледно близак темељним принципима реалистичке теорије.³¹⁾ Ови процеси нису се увек одвијали у виду незауостављивог прогреса ка мирољубивом, постмодерном поретку, већ су често били како производ, тако и покретач, немилосрдног унутрашњег и спољашњег на(д)метања.³²⁾ Турбулентно трансатлантско партнерство и односи Европске уније са НАТО савезом,³³⁾ као нека од најважнијих питања европске спољне и одбрамбене политике, такође су суштински компатибилна са категоријама и појмовима које нуди реалистичка теорија. Вишедеценијски процес институционализације европских политика није довео, чак ни након усвајања Лисабонског уговора, до озбиљнијег померања области спољне политике у правцу комунитаризације.³⁴⁾ Најновији период кризе Европске уније, са проблемима који огољавају процес поновног јачања улоге националних држава, такође иду наруку, не само реалистичкој истраживачкој методологији, већ и њеним научним предикцијама.

Отуда се, са високим нивоом поузданости, може тврдити да реализам још није дао своју последњу реч по питању спољне и без-

30) Jeffrey W. Legro and Andrew Moravcsik, "Is Anybody Still a Realist?", наведено дело.

31) Hoffmann, Stanley, "Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe", *Daedalus*, 95(3), Summer 1966, pp. 862-915; Warwick Armstrong and James Anderson: *Geopolitics of European Union Enlargement – The Fortress Empire*, Routledge, Abingdon, 2007.

32) Mark Gilbert, "Narrating the Process: Questioning the Progressive Story of European Integration", *Journal of Common Market Studies*, 46(3), 2008, pp. 641-662.

33) Роберт Кејган, *О рају и моћи – Америка и Европа у новом светском поретку*, Чаробна књига, Београд, 2003; Роберт Кејган, *Повратак историје и крај снова*, Центар за цивилно-војне односе-Alexandria Press, Београд, 2009.

34) Herman-Josef Blanke and Stelio Mangiameli (eds.), *The European Union after Lisbon: Constitutional Basis, Economic Order and External Action*, Springer, Berlin-Heidelberg, 2012.

бедносне политике Европске уније.³⁵⁾ Напротив, чини се да „златно доба“ реалистичке теорије у области европских студија тек долази:

Сурова је истина да не постоје две чланице Уније – чак и међу државама-оснивачима – које деле компатибилне погледе на кључне аспекте спољних и одбрамбених питања.³⁶⁾

Тамо где разлике међу спољнополитичким визијама држава – нарочито великих сила – постају видљиве, као што је то случај унутар и око данашње Европске уније, реалистичка теорија је на свом терену. Прве деценије двадесет првог века најављују крај академског монопола некада доминантних теоријских приступа спољној и безбедносној политици Европске уније.³⁷⁾

ЛИТЕРАТУРА

- Armstrong, Warwick and James Anderson, *Geopolitics of European Union Enlargement – The Fortress Empire*, Routledge, Abingdon, 2007.
- Art, Robert J., “Why Western Europe Needs the United States and NATO”, *Political Science Quarterly*, 111(1), Spring 1996, pp. 1-39.
- Baylis, John *et al.* (eds.), *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations (4th e.)*, Oxford University Press, Oxford, 2008.
- Blanke, Herman-Josef and Stelio Mangiameli (eds.), *The European Union after Lisbon: Constitutional Basis, Economic Order and External Action*, Springer, Berlin-Heidelberg, 2012.
- Bretherton, Charlotte and John Vogler, *European Union as a Global Actor*, Routledge, Abingdon, 2006.
- Вукчевић, Дејана, „Безбедносна политика ЕУ у савременој теорији међународних односа“, *Српска политичка мисао*, 27(1), Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 67-90.
- Вукчевић, Дејана, *Европска унија као стратешки актер: Теорија и пракса безбедносне и одбрамбене политике*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Gilbert, Mark, *Surpassing Realism: The Politics of European Integration since 1945*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Oxford, 2003.
- Gilbert, Mark, “Narrating the Process: Questioning the Progressive Story of European Integration“, *Journal of Common Market Studies*, 46(3), 2008, pp. 641-662.

35) Mark Gilbert, *Surpassing Realism: The Politics of European Integration since 1945*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Oxford, 2003.

36) Giandomenico Majone, *Europe as the Would-be World Power: The EU at Fifty*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

37) Richard Youngs, *The EU's Role in World Politics: A Retreat from Liberal Internationalism*, Routledge, Abingdon, 2010.

- Glaser, Charles L., "Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help", *International Security*, 19(3), Winter 1994-1995, pp. 50-90.
- Grieco, Joseph, *Cooperation among Nations. Europe, America and Non-tariff Barriers to Trade*, Cornell University Press, Ithaca [NY], 1990.
- Zakaria, Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, Princeton [NJ], 1999.
- Jervis, Robert, "Realism in the Study of World Politics", *International Organization*, 52(4), Autumn 1998, pp. 971-991.
- Кејган, Роберт, *О рају и моћи – Америка и Европа у новом светском поретку*, Чаробна књига, Београд, 2003.
- Кејген, Роберт, *Повратак историје и крај снова*, Центар за цивилно-војне односе-Alexandria Press, Београд, 2009.
- Legro, Jeffrey W. and Andrew Moravcsik, "Is Anybody Still a Realist?", *International Security*, 24(2), Fall 1999, pp. 5-55.
- Лишанин, Младен, „Идентитет и интеграције: конструктивистичко-неореалистичка дебата“, у зборнику: *Национални идентитет и међународне интеграције* (приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2015, стр. 197-213.
- Lišanin, Mladen: "International Security: The Explanatory Potential of Realist Theory", in: *International Scientific Conference 'Archibald Reiss Days', Belgrade, March 10-11, Thematic Conference Proceedings of International Significance* (edited by Dragana Kolarić et al.), Academy of Criminalistics and Police Studies, Belgrade, 2016, pp. 528-536.
- Majone, Giandomenico, *Europe as the Would-be World Power: The EU at Fifty*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- McCormick, John, *The European Superpower*, Palgrave Macmillan, London, 2007.
- McCormick, John, *The European Union – Politics and Policies*, Westview Press, Boulder [CO], 2008.
- Mearsheimer, John J., "Back to the future: instability in Europe after the Cold War", *International Security* 15(1), Summer 1990, pp. 5-56.
- Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York – London, 2003.
- Peters, Dirk, *Constrained Balancing: European Union Security Policy*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010.
- Posen, Barry R., "European Union Security and Defense Policy: Response to Unipolarity?", *Security Studies*, 15(2), 2006, pp. 149-186.
- Rosato, Sebastian, *Europe United. Power Politics and the Making of European Community*, Cornell University Press, Ithaca [NY], 2010.
- Rynning, Sten, "Realism and the Common Security and Defence Policy", *Journal of Common Market Studies*, 49(1), 2010, pp. 23-42.
- Selden, Zachary, "Power is Always in Fashion: State-Centric Realism and the European Security and Defence Policy", *Journal of Common Market Studies*, 48(2), 2010, pp. 397-416.
- Суту, Жорж-Анри, *Неизвестан савез: историја Европске заједнице*, Клио, Београд, 2001.

- Tonra, Ben and Thomas Christiansen (eds.), *Rethinking European Union Foreign Policy*, Manchester University Press, Manchester-New York [NY], 2004.
- Hoffmann, Stanley, “Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe”, *Daedalus*, 95(3), Summer 1966, pp. 862-915.
- Hoffman, Stanley *et al.*, “Back to the Future, Part II: International Relations Theory and Post-Cold War Europe”, *International Security*, 15(2), Fall 1990, pp. 191-199.
- Collard-Wexler, Simon, “Integration Under Anarchy: Neorealism and the European Union”, *European Journal of International Relations*, 12(3), 2006, pp. 397–432.
- Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading [MA], 1979.
- Waltz, Kenneth N., “The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, 18(2), Fall 1993, pp. 44-79.
- Youngs, Richard, *The EU’s Role in World Politics: A Retreat from Liberal Internationalism*, Routledge, Abingdon, 2010.

Mladen Lisanin

REALIST APPROACHES TO THEORETICAL INQUIRIES OF EUROPEAN UNION FOREIGN AND SECURITY POLICY

Resume

It is the author’s intention to explore the directions and possibilities of a realist research of European Union foreign and security policy. The starting point of the research is the fact that European Studies in general, including European Security Studies, have mainly stayed out of focus of the realist theory. Therefore, some sporadic attempts at a realist grasping of these issues are explored, with emphasis being put on the difference among various schools within realist theory. The classification of realist approaches is thus offered, encompassing classical, structural and neoclassical realism – with the last two being represented in either defensive or offensive form. It is argued that, depending on the adoption of one of three approaches, significantly different understandings and assumptions will be made regarding the position of the European Union as an actor within the international system, as well as regar-

ding its foreign and security policy. Powerful state actors such as Germany, France or the United States of America will, in this context, be perceived in different ways within various approaches: as partners, rivals or adversaries. At the same time, a decision on one of realist approaches will produce different predictions on the prevailing international strategies: predominantly balancing or bandwagoning as main competing concepts. The conclusion on the compatibility of realist approaches with European foreign and security policy as an analytical terrain is that the need for theoretical inquiry of growing internal and external issues of the European Union will open a new and larger area for this kind of research.

Key words: realism, neorealism, neoclassical realism, foreign and security policy of the European Union, international relations.